

ВІДЗИВ

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора , завідувача кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького **Поліщука В.Т.** на монографію та автореферат **Легкого М.З.** «Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці», подані на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Геніальність і понадчасовість феномену Івана Франка дуже виразно проявляється і в тому, що кожна нова епоха, кожна нова часова пора відкриває його по-своєму й по-новому, знаходить нові й нові смислові глибини в його багатющій і різногранній спадщині в контекстах національному і світовому. Показове підтвердження сказаному – монографія Миколи Легкого, написана на основі аналізу прозового доробку І. Франка. Звісно, не можна казати, що ця грань унікального таланту Івана Яковича обійдена увагою літературознавчої науки, та М. Легкий, ґрунтовно простудіювавши широкий масив франкознавчих праць, відповідно поцінувавши його, взяв до наукового осмислення напрям, недостатньо чи й зовсім не аналізований критично. Власне, така дослідницька робота була одним із завдань дисертанта («... рецепція в критиці»), що його М.Легкий виконав, на наш погляд, дуже ґрунтовно й переконливо. Безсумнівно, заслуговує на окреме відзначення та величезна пошуково-аналітична робота, яку протягом доволі тривалого часу проводив М.Легкий, опрацьовуючи огром франкознавчих студій. Важливо, що звернута дослідницька увага й на зарубіжне франкознавство (польське, чеське, російське...). Аби не розривати думку про «... рецепцію в критиці» як одне із завдань роботи, зауважу, що М.Легкий, як видно і з монографії, і – певною

Загальна канцелярія
ДНУ імені Івана Франка
Вхідний № 975
08. 09 2021

мірою – з автореферата, виробив певний алгоритм (чи «схему», чи «матрицю») наукового розгляду проблем, винесених у заголовки розділів і підрозділів; «історія» проблеми, Франкові прозові твори, де ця проблему художньо осмислено, літературознавчий аналіз цих творів автором монографії, аналітичне поцінування ним же різних літературно-критичних джерел про твори цієї проблематики. Вважаю такий алгоритм організації дослідження цілком мотивованим, доцільним, результативним. Хіба що, висловлю заувагу, в низці підрозділів вийшло так, що своїм об'ємом і деталізацією аналіз наукових джерел переважає всі інші складові зазначеного алгоритму, що певною мірою пересичує, «переобтяжує» монографію. Тим паче, що окремі наукові судження звучать у тексті повторно (скажімо, с.с. 155 і 157...).

Загалом же монографія Миколи Легкого «Проза Івана Франка...» справляє цілком позитивне враження як цілісний, логічно структурований, фахово опрацьований, науково глибокий текст, що стане вагомим дослідницьким внеском в українське франкознавство зокрема й національне літературознавство взагалі.

Судячи за авторефератом, Микола Легкий логічно мотивував актуальність обраної тематики («Незважаючи на поважні здобутки, у сучасному франкознавстві донині немає праці, яка б комплексно висвітлювала траєкторію розвитку прози Івана Франка від її початків до завершення..» – с. 2, монографія – с. 22), достатньо чітко визначив мету й завдання роботи (до слова, вони з належною адекватністю корелюються із проміжними та загальними висновками дослідження), обґрунтовано застосував розмаїття дослідницьких методологій. Серед останніх на особливу акцентуацію заслуговує визначений автором як пріоритетний «аксонометричний (...) метод (прийом), який дає змогу збагнути потенційну перспективу, приховану в конкретному творі, котра реалізовується при написанні наступних творів» (с. 3). Відзначу, що цей метод (прийом), його ефективне застосування, наскрізно простежується в монографії – і на лінії стилів, і на рівні проблемно-тематичному, композиційному тощо. До прикладу, констатувавши Франків задум показати зрізи галицького суспільства, М.Легкий

моделює структуру третього розділу таким чином, щоб показати на текстах конкретних творів реалізацію класиком цього свого задуму, визріванню ідей, тем, конфліктів у раніше написаних текстах і розвитку в текстах наступних. Причому, не тільки за принципом проблемно-тематичної суголосності, але й за принципом антитези: скажімо, йдеться про твори, проаналізовані в підрозділах 3.8. «Живопис дна» і 3.9. – «Аристократи і маргінали», а в них конкретні твори «На дні» й «На вершку»...

Основну частину дослідження М. Легкий розпочав із низки власних і чужих констатаційних суджень про вагомість і значення прозової спадщини І.Франка, його багатьох новаційних художніх вирішень (с. 28-29), що склали об'ємну і важливу частку всього його творчого доробку. Автор монографії в першому розділі проводить ряд оглядово-аналітичних операцій щодо початків Франкової прози, її класифікації – жанрово-видової, проблемно-тематичної, за структурним укладанням книг, за мовним чинником (І.Франко писав трьома мовами) тощо. У кожному з підрозділів (1.1. – 1.4.) автор монографії осмислює важливі питання історико-літературного і теоретико-літературного плану. Зокрема в підрозділ 1.3. («До генези феномена») М. Легкий означає та обгрунтовує ряд чинників географічного порядку, які в усі наступні періоди творчого поступу І. Франка (тут – у прозі) так чи інакше зумовлювали чи впливали на вибір класиком тем і сюжетів епічних творів, на їх циклізацію, моделі поведінки персонажів тощо. Серед інших важливих чинників названо, скажімо, риси вдачі письменника, зокрема прагнення до усамітнення, до екстриму, любов до природи, знання і розуміння фольклору, перекладацьку працю, яка наблизила І. Франка до явищ зарубіжного письменства. Тут же (1.4.), уважно розглянувши наявні досі класифікації Франкового прозового доробку, зокрема версії І. Денисюка, Р. Голода, Є. Нахліка, М. Легкий пропонує свій варіант періодизації, доволі близький до варіанту І. Денисюка (надалі він визначає структуру розділів і підрозділів монографії).

Відносно невеликим, але важливим у дослідженні є другий розділ – «Період «молодечого романтизму» та початків позитивізму», – в якому

проаналізовано початковий період Франкового прозописання, в якому дисертант за форматом вказаного вище алгоритму («матриці») веде мову про структуру, проблематику, стильові риси ранніх прозових текстів класика, еволюцію його естетичних і світоглядних принципів. Звідси дисертант починає визначати творче новаторство молодого прозаїка. Зокрема, приділивши чимало уваги першому Франковому романові «Петрії і Довбошуки» (до речі, така назва, чи інакша – «Петрії і Довбушуки», як на с. 515?), дисертант стверджує, що це «авантюрно-пригодницький романтично-готичний роман... .. перший такого гатунку твір в українському письменстві» (с. 76). Із цього розділу й надалі дослідник послідовно прагне виписувати міжлітературні контексти стосовно окремих Франкових творів чи загальних тенденцій творчості. Щодо цього аспекту в другому розділі, то привертають увагу тези про готичний роман і реалізацію в ньому універсальної ідеї боротьби Добра зі Злом (с.69-70)... Тут же бере початок і практика широкого аналізу дисертантом літературно-практичних праць, рецензій, інших джерел, які стосуються осмислюваного твору (ця важлива і потрібна робота настільки широка і деталізована, що в обширі всієї монографії, як мовилось вище, дещо пересичує текст). Крім названого роману в цьому розділі автор монографії ґрунтовно аналізує такі значні Франкові твори «з народного життя», як «Лисишина челядь», «Два приятелі», незакінчений роман «Гутак», означуючи в цих творах ті формально-змістові паростки, які ширше реалізував класик у творах пізніших (ті ж елементи імпресіонізму, скажімо, с. 85).

Мотивовано найбільшим (понад 300 сторінок) у монографії постає третій розділ – «Науковий та «ідеальний реалізм» (1877 – 1900)», адже М. Легкий зауважує, що саме за цього часового відтинку написано найбільше прозових творів І.Франка. Цей мегарозділ дисертант поділяє на 23 (!) підрозділи, що їх можна назвати і проблемо-тематичними з огляду на семантику аналізованих там прозових текстів. Логіка в такому дробленні розділу є, хоча принаймні на два суто «зовнішні» моменти зверну увагу: скажімо, чи варто виокремлювати мініатюрні, на 2-3 сторінки, підрозділ (3.4., 3.5., 3.15, 3.16), окремі з яких,

видається, не несуть якихось аж надто окремих рис. Це по-перше. А по-друге, є міркування до семантики назв підрозділів. Вони видимо неоднотипні: окремі з них «вбирають» у себе певну дослідницьку – літературознавчу! – семантику, проблемність, окремі ж – суто номінативні (напр., 3.17, 3.22, 3.23, 4.4), містять хіба хронологію чи назви жанрів. Утім, як кажуть, на все воля автора...

Цей об'ємний розділ, безсумнівно, вельми змістовний, в ньому витримано той же алгоритм організації дослідницького тексту. Микола Легкий уважно простежує світоглядну й художньо-естетичну еволюції Івана Франка, його прискіпливе аналітичне вглядання в довколишнє життя, суспільно-політичні та культурно-літературні віяння в Галичині й на всьому європейському континенті, в усій Україні. Показовим у цьому сенсі є підрозділ 3.3. «Концепція «наукового реалізму» та естетика натуралізму», де автор монографії демонструє добру компетентність у царині тогочасної (останньої чверті ХІХ ст.!) теорії й історії літератури, зокрема осмислюючи полеміку між І.Нечуєм-Левицьким та І. Франком і вказуючи на історичну помилковість окремих позицій останнього (с.120-121), мовлячи на тему «Іван Франко – Е. Золя» (с. 121-124) тощо.

Саме в цьому розділі проаналізовано цілий ряд хрестоматійно відомих прозових творів Івана Франка, позначених еволюційним плином його світоглядного поступу, мотивованого в роботі (як і в реальному Франковому житті) іменами Драгоманова, Павлика, європейських мислителів.

Справді, семантика цілого ряду підрозділів визначена переважно вдалими заголовками (див., скажімо, назви підрозділів 3.2., 3.5., 3.7.-3.12...). Реалізуючи домінуючий у роботі метод (прийом) аксонометрії та розглянувши в підрозділі 3.7. збірку «Борислав», М. Легкий простежує динаміку обраної І. Франком проблематики (руйнування усталеного сільського світу Борислав, люмпенізація, пролетаризація селян під тиском нового промислу) в повісті «Воа Constrictor»: підрозділи із промовистою назвою «Поглиблення теми «утоми й задухи» (3.2.). За ґрунтовним аналізом історії тексту, характеристики

образної структури та мотивів її творення дисертант пише про наявну в цій повісті Франко «данину натуралізму», а також наголошує як про новаторство прозаїка – з'яву психоаналітичного дискурсу (с. 113). Надалі в роботі автор іще принаймні у двох позиціях звертається до художніх версій цього твору, зокрема і в «модерністичний» період Франкової творчості (підрозділ 4.8.), наголошуючи водночас і на тяглоті певних творчих тенденцій, і на рисах новаторства.

Узагалі треба відзначити, що М. Легкий, аналізуючи Франкові художні тексти, знаходить і вказує на ті чи інші явлені риси новаторства письменника – в контексті його творчості чи в контексті всього українського письменства, на етапності певних художніх явищ. До прикладу: про роман «Івась Новітній» – «перший натуралістичний роман у творчості Івана Франка» (с. 153); про новелу «Вільгельм Телль» – «перша в українській літературі музична новела...» (с. 231); героїня повістки «Маніпулянтка» – «новий для української літератури типаж жінок-службовиць...» (с. 246); про новелу «Поєдинок» – «перший у прозовій спадщині твір, сюжет якого заснований на суто ірраціональних, містичних вимірах буття» (с. 255) і т.д.

Достатньо природно, що в монографії про великоформатні чи знакові Франкові твори мовлено значно ширше, ґрунтовніше, про більшість же новелістичних – як про твори, що стверджують певну тенденцію. Але не скрізь: згаданим новелістичним творам «Вільгельм Телль», «Поєдинок», оповіданням із «трилогії» «Чорна хмара», деяким іншим в дослідженні теж відведено немало місця. Окремим же новелістичним циклам – «дитячому» (3.7.) чи тим, які «глибше тикають ладу суспільного» (3.10), чи ще іншим у часі (3.13) присвячено цілі підрозділи. Але, повторимось, зі зрозумілих причин більше уваги приділено великим епічним формам Франкового прозопису.

Скажімо, достатньо детально аналізує М. Легкий повістку «На дні» зокрема і з тої причини, що основу сюжету немалою мірою визначив особистий тюремний досвід І. Франка, котрий, до того ж, на думку дослідників, став прототипом головного героя твору – Андрія Темери. Принагідно тут відзначу, що дисертант послідовно, аргументовано, переконливо пише про

автобіографізм у численних Франкових творах, про будувannya багатьох сюжетів, взятих із реального життя, від реальних, у т. ч. відомих письменників, прототипів. Така тенденція простежена від того ж «дитячого» циклу (3.7.), від «Малого Мирона» і до творів пізніших.

Цілком природно, що широко описано і проаналізовано (за алгоритмом!) хрестоматійний «Борислав сміється», тут за жанром – роман: історію написання, мотиви, образи, стиль, «охолодження» автора до твору (с.191), новаторство. До речі, М.Легкий цитує Ю.Бойка (с.190), який відзначив, що в усій європейській літературі І. Франко раніше за Е.Золя «дав малюнок робітничої боротьби проти капіталу», і саме його, вочевидь, варто вважати «піонером», але наш дослідник, здається, ніяк не відреагував на таку тезу. Цікаво і глибоко проаналізовано таку ж широкознану повість «Захар Беркут» – від історії написання до етапності в письменстві. Відзначивши в повісті рису І. Франка як баталіста, детально виписавши «громадську» ідею, викладену прозаїком у повісті, звісно, давши аналіз образів і широкої критики, автор монографії зауважив, що ця повість «засвідчує поворот Франка до романтичних засад творчості» за збереження елементів натуралізму (с. 205) (Дозволимо собі тут невеликий «ліричний відступ», мотивований вміщеною рецензією Яна Ілговського та його стисло біографією, де мовлено про відкриття ним Великого Рижанівського кургану. На початку 1980-х мені випало 5 років бути директором школи в тій Рижанівці на Звенигородщині. Згаданий курган же дуже результативно розкопали в 1990-х...). У третьому розділі М.Легкий аргументовано і глибоко відстежує неспинні творчі пошуки І. Франка в написаних ним романах «Не спитавши броду» (як спроба інтелектуального роману), «Лель і Полель» (як роману любовного), звісно ж, «Перехресні стежки»... Мовлячи зокрема про роман «Лель і Полель», дослідник відзначає в ньому образ головної героїні як образ фатальної жінки, жіночого типу, широко виписаного класиком і в інших його творах (с. 312). Немалим чином цю творчу рису Франкової творчості обумовлено автобіографічним чинником.

Достатньо широко і переконливо аналізуючи творчу манеру Франка-прозаїка, М. Легкий відзначає, крім названих вище рис, неодноразове культивування мотиву сновидінь (вказано на плюси і мінуси цього мотиву в різних творах), мотиву смерті тощо. Власне, дослідник послідовно й аргументовано проводить думку про усвідомлений світоглядно-естетичний поступ І. Франка в контексті національних і зарубіжних (передовсім – європейських) ідейно-мистецьких тенденцій, про внутрішньо мотивовану, інерційно обумовлену траєкторію вказаного поступу класика.

Відповідно логічним продовженням студіювання творчого руху І. Франка постає четвертий розділ монографії – «Назустріч модернізму (1901-1913)», теж структурований на художньо-тематичні підрозділи (їх тут 10). М. Легкий наголошує на перманентному Франковому прагненні до оновлення власного художнього світу, вказує на «виразні риси модернізму» (с. 403), називає ці риси, особлива акцентуючи на стильових різновидах творів і глибокому психологізмі зображення. Далі наголошуючи на реалізації аксонометричного підходу, дисертант висновує, що наш літературний модернізм виріс у т. ч. з Франкового «наукового реалізму». Обстоюючи думку про модерний мистецький синтезу у творах, зокрема – в прозі І. Франка, М. Легкий називає складники синтезу: «... потужний філософський струмінь, схильність до оперування глобальними абстрактними категоріями (добро – зло), до параболізації художньої структури, до сміливого застосування засобів художньої умовності, фантастики, ірреального, до ліризації й драматизації епічного тексту...» (с. 406). Наступні підрозділи присвячено аналізу конкретних Франкових епічних творів зі зважанням на широкі жанрові, стильові, проблемно-тематичні контексти. Автор монографії підкреслює особливу творчу активність класика в 1900-х, на з'яву в його доробку філософсько-притчевих текстів («Батьківщина», «Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош» та ін.), на непоодинокі спроби І.Франка переробити давніші тексти (4.3, 4.8, 4.10), на вужчих ідейно-мистецьких аспектах. Скажімо, М.Легкий констатує, що Черемош, узагалі образ річки

«займає в прозі Франка неабияке місце» (с. 430), що багатьом героям Франкових творів властива «психологія помсти» (с.434), що властивою для прози класика стала смерть героя як розв'язка певного конфлікту. Дослідник твердить, що три чверті прозових творів мають смертельні випадки (с. 439). У розділі аналітично відтворені видавничі історії окремих книг І. Франка, поціновані його різногранні взаємини з різними сучасниками, зокрема з С.Єфремовим (4.5. та ін.).

До всіх розділів монографії М.Легкий уміщує стислі й логічні резюме, а завершує монографію конкретними й мотивованими висновками. Очевидної фахової солідності монографії додають вельми широкий список джерел («Література й архівні матеріали») та іменний покажчик.

Автореферат загалом адекватно відбиває семантику монографії як дисертації, хоча його структура інакша: М. Легкий не подає дроблення розділів на підрозділи. Цілком достатніми є кількість і географія публікацій, апробація основних ідей дослідження.

Щодо зауважень до монографії, то крім названих вище застережень можна додати практично наскрізне недотримання певного стандарту в називанні згаданих персоналій, того ж І. Франка: якщо вживання імен і прізвищ, ініціалів і прізвищ цілком прийнятне, то вживання одного лише прізвища в науковому тексті, на наш погляд, не надто доречне. Не маю певності в тому, чи слід у солодній монографії вміщувати низку визначень жанроутворень (с. 86-88). Непослідовно написано назву роману «Петрії і Довбущуки». Назагал же вказані тут і вище застереження сутнісно не впливають на глибоку фаховість і наукову цінність репрезентованого дослідження.

Висловлюю певність, що дисертація у формі монографії М.З.Легкого «Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці» є ґрунтовним, системним, оригінальним і самостійним науковим дослідженням, повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами,

внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р), а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української
літератури і компаративістики
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

В. Т. Поліщук

Підпис професора Поліщука В. Т. підтверджую.

Проректор із наукової,
інноваційної та міжнародної діяльності,
доктор історичних наук, професор

С. В. Корновенко